

חזי כהן

מפני מה ניתנה תורה לישראל?

עיון בדרשתו של הבן איש חי

שאלת התאמת התורה לישראל נדונה רבות במדרשי חז"ל. הרב יוסף חיים (בגדאד, 1834–1909) מתייחס בפירושו לאגדות הש"ס 'בן יהודע' למדרש אשר לא הטביע חותם על הדיון בסוגיה זו:

תנא משמיה דרבי מאיר: מפני מה נתנה תורה לישראל – מפני שהן עזין.¹

הבן איש חי מסביר את דברי המדרש באופן הבא:

וכן העניין כאן אם היה הקב"ה נותן התורה לאבות היו אומרים העולם מתקיים בלתי קבלת התורה ואין הכרח לקבלתה. ומה שקבלו אותה האבות אף על פי שיש בה עול כבד עצום מאד, היינו מפני כי הם מצד טבען וקדושת חומרם נוחין לשאת עול תורה שהוא כבד על חומר האדם ולא אכפת להו. לכך אף על פי שאין קבלת עול תורה הכרחית לעולם קבלוהו עליהם, ולא כליל עלמא יש להם מזג האבות וקדושת החומר שלהם כדי שיטו שכמם לסבול משא הכבד של עול תורה עליהם אף על פי שאינו דבר הכרחי. ולכן ניתנה תורה לישראל שהם עזין ואין נוחין לקבל לשאת עליהם עול משא כבד בלתי הכרח גדול, כדי דעתה יכירו כל האומות שקבלת עול תורה הוא דבר הכרחי מאד בלי שום תפונה וההכרח לחץ את ישראל להכניס עצמן תחת עול עסק התורה.²

על פי המדרש, הסיבה לבחירה בעם ישראל נעוצה דווקא בהיותו עם קשה עורף (על פי שמות ל"ב, ט) המסרב לקבל מרות. קבלת התורה על ידי מי שמזוהה עם

* עיון זה הוא חלק מספר 'שערי חיים' הכולל עיונים בדרשותיו של הבן איש חי, אשר אמור לצאת לאור א"ה בעתיד הקרוב.

1 בבלי ביצה, כה ע"ב.

2 **בן יהודע**, ביצה, כה ע"ב, ד"ה "מפני מה נתנה תורה" (ירושלים תשנ"ח, כרך ב, עמ' קעד).

קושי עמוק במחויבות לברית מלמדת, לדבריו, עד כמה התורה מהווה מענה רוחני הולם לאנושות כולה. לדבריו, אבות האומה היו בעלי מעלה רוחנית גבוהה מאוד וסביר להניח שהיו מסכימים לקבל התורה מיד. עקב רום מעלתם הרוחנית הם היו מקיימים את המצוות מתוך 'כליותיהם'. לפיכך, העובדה שענקי הרוח קיימו את התורה, אינה מהווה טריגר לקיומה על ידי אחרים. העולם היה מסתפק בידיעה כי יש לפנינו חכמה עליונה המיועדת לאנשי סגולה. לדעתו, מסירתה דווקא לעם ישראל, הפחות שבאומות (הידוע כעם קשה עורף), מלמדת עד כמה התורה מהווה מענה רלבנטי לעולם הזה. אם ישראל הצליחו להתגבר על הקושי לציית לדברי התורה, אזי ככל הנראה יש בה מענה הולם לשאלות העולם וראוי לקיים את מצוותיה.

להמחשת הדברים מספר הרב יוסף חיים משל על עיר העומדת בפני פלישה של שודדים, וראשיה מגייסים כסף מתושביה לתשלום כופר. ראשי העיר ניגשים בראש ובראשונה דווקא אל העשיר הקמצן ביותר ומבקשים את השתתפותו. העשיר שומע את טיעוניהם רוב קשב ובניגוד לדרך הוא מחליט לתת מכספו בליט ברירה. עם זאת, הוא מקשה עליהם מדוע פנו אליו בראשונה שהרי הוא ידוע כקמצן גדול, שאינו נוטה להשתתף בגביה שכזו. ראשי העיר מסבירים לו שהיא הנותנת, הם פנו דווקא אליו משום שידעו שאם הוא יתן מכספו, יסתתמו טענותיהם של כל שאר אנשי העיר. שהרי דרך העולם שאנשים משתמטים מתשלום בטענות שונות, אך כשיראו שהקמצן הגדול פתח את ארנקו, יבינו שאין עוד תוחלת אלא להשתתף במגבית. משל הקמצן ממחיש היטב את מקומו של עם ישראל בין העמים. יש בעם ישראל מידה של תעוזה ושל חוצפה, המביאות אותו לקושי בקבלת סמכות. הקושי לציית לחוקי התורה, ולחוקים בכלל, הוא נקודת התורפה והוא בדיוק הסיבה לבחירה בעם ישראל.

נקודת מבט שכזו משנה את ההסתכלות על סיפורי התלונות בחומשים שמות ובמדבר. בקריאה שכזו אין להיות מופתעים מן התלונות החוזרות ונשנות לאורך הנדודים, שהרי דווקא משום שזו נטייתו הטבעית של עם ישראל – הוא נבחר. בוודאי שאין להטיל שיפוט חריף על כפיות הטובה שגילו בתלונותיהם, אלא להבין שמטרת הבחירה בעם ישראל ומסירת התורה בידינו נועדו להשריש מידה זו בעם ישראל כאב טיפוס לאנושות כולה.

נדמה, כי דברים אלה מנוגדים למדרש המוכר³ לפיו כל העמים סרבו לקבל את התורה, משום שהיה בה איסור הסותר את דרכי התנהגותם, ואילו ישראל קיבלו התורה מיד.

על פי מדרש זה, התאמת התורה לעם ישראל ניכרת בהסכמה המיידית והטוטלית לקבלת התורה, וזאת בניגוד לשאר העמים שהסתייגו מן התורה לנוכח איסוריה. נדמה כי הרב קוק צעד בנתיב שבמרכזו התאמת התורה לישראל. לדעתו, הרצון הטבעי של האדם תואם לרצון האלוהי, ולכן עליו להגשים את הרצון הפנימי שלו ולא להיאבק בו.

שכל עניני חובת הלב וטהרתה בזיכוכ הנפשיות, וכל פרטי המדות, נמצאים באדם בטבע, שהם כלימעשהו לכל עניני החיים, כמו עניני היראה, האהבה, החמדה, הדבקות וכיו"ב, שהם נמצאים בנפש האדם ואינו צריך לחדשם מצד עצמם, רק צריך להעלותם שיהיו הולכים אל הדרך הטוב [...] וכל החכמה בזה היא רק להבין, איך יהיו כל עניני המדות נוטים אל השי"ת ושם כבודו.⁴

לדעת הרב קוק, עולם המצוות אינו נוגד את המציאות, אלא משלים אותה ומוציא לפועל את מה שה' טבע בה. על כן, לדעתו, חובתו של האדם היא:

שירגיל אדם עצמו שלא לשים לאל את רגשו הפנימי, כי פעמים רבות קול אלוהים מדבר אליו מתוך חדרי ליבו.⁵

בעקבות דברים אלה פירש הרב קוק את המימרא החז"לית "מצוות בטלות לעתיד לבוא" בצורה חדשה. אין הכוונה שלעתיד יותרו לנו האיסורים, אלא שההזדהות עם המצוות תהיה כל כך עמוקה עד שנקיים אותן באופן טבעי. מדבריו עולה כי ההלימה בין ישראל למצוות התורה קיימת כבר כיום, אם כי היא נסתרת.

כנגד זאת, דרשת הבן איש חי והמדרש בו אנו עסוקים מציגים תמונה הפוכה. עם ישראל נבחר דווקא משום שמחויבותו לתורה אינה טבעית. הוא אינו בבחינת 'חסיד' אלא דווקא בבחינת 'הגובר על יצרו'. הבדל נוסף הוא שבמדרש הראשון, שאר העמים דחו את התורה בגלל איסור שסתר את אופיים, ואילו בדרשת הרב יוסף חיים ובמדרש השני הסתירה היא דווקא בין טבע

3 ספרי דברים, פיסקא שמג, ד"ה "דבר אחר".

4 הראי"ה קוק, מוסר אביד, ירושלים תשל"א, עמ' כב.

5 הראי"ה קוק, עין אי"ה על ברכות, ט.

ישראל לתורה. לדבריו, קבלת התורה אינה מעידה על שלימותו של עם ישראל ואף להפך, היא מעידה על היזקקותו לתורה לשם תיקון חסרונותיו, ולפיכך יש לקיימה מתוך ענווה.

לדברי הבן איש חי השלכה גם על חיינו הפרטיים. התורה ניתנת דווקא במקום של קושי. היא מהווה אלטרנטיבה ערכית ומציעה הכרעה מוסרית הכרוכה בהתגברות ובמאמץ גדול. עוד עולה מדבריו שהקשיים העומדים בפני מקיים המצוות הם אך טבעיים. התורה היא דבר ה' הפוגש את החיים במקום בו נדרשת עבודת תיקון מאומצת, ובמקום שיש בו סיכוי לשינוי כמו גם אפשרות לחטא ולנפילה. לאור זאת, האדם אינו אמור לחוש אכזבה אם נכשל גם לאחר שנים של לימוד התורה וקיום מצוות. פעמים אדם חוטא ומצר מאוד על עוונותיו, עד שהוא שוקע בדיכאון ועצבות. אלה מתעצמים אם נפל בחטא שכבר עמל רבות בתיקונו. מצב זה הוא מסוכן, שכן האכזבה של האדם מעצמו יכולה להוביל לדימוי עצמי נמוך במישור הרוחני עד כדי השלמה מלאה עם המצב השלילי. הייאוש מעצים את תחושת הריחוק שמביאה בכנפיה העבירה, וכך הולכת ונבנית חומה בין אדם לקונו. במקרה כזה התשובה הולכת ומתרחקת ממנו עד שהופכת לבלתי אפשרית. יסורי מצפון כאלה הם בבחינת יצר הרע – שכן הם מובילים את האדם לחסימה רוחנית, וממשיכים את ההתרחקות שנוצרה עם עשיית העבירה.

כיצד ניתן להתגבר על תחושת האכזבה מעצמנו? כיצד ניתן לפנות את לבנו לתהליך התשובה עצמו מבלי להתייאש? הבן איש חי מלמדנו שהבעיה מצויה בהנחת היסוד – בשאלת היחס שבין התורה לעם ישראל. הנחת יסוד בדבר התאמה מלאה בין התורה לישראל מובילה להפתעה כשיש חטא – ומכאן הדרך קצרה לאכזבה. אנו מניחים שהתורה טבעית לנו, ושהמדרגה אליה הגענו היא בבחינת 'מובן מאליו' – ולא היא. אין זה מובן כלל שנקיים את מצוות התורה, ולפיכך בכל פעם שאנו זוכים לקיימה הרי שיש לנו לשמוח שמחה גדולה.

מדברי הרב יוסף חיים יש ללמוד שהבעיה האמתית נעוצה בנקודת המוצא. כגודל הציפייה כך גודל האכזבה. לעומת זאת, הידיעה שזכינו בתורה כי אנו 'עזים' משחררת את העומס שאנו מניחים על כתפינו ומכביד עלינו. אנו מודים על הטוב שזכינו לו ומשתדלים לעשות ככל יכולתנו, אך איננו מופתעים לנוכח הקשיים שיש לנו ליישם את תורתנו.